

DİYANET DERGİSİ

(DİNİ, İLMİ, AHLÂKİ, EDEBİ, MESLEKİ AYLIK DERGİ)

CİLT: 10 — SAYI: 114-115

KASIM - ARALIK 1971

KADER ÜZERİNE

Yazan: İbnu's-Sid el-BATALYEVSI
Terceme Eden: Bekir TOPALOĞLU
İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü
Kelâm - Tevhid Öğretim Üyesi

SUNUŞ

İbnu's-Sid el-Batalyevsi diye şöhret bulan Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed, 444 h/1502 m. tarihinde Endülüs'ün Batalyevs (Badajoz) şehrinde doğmuş ve aynı yerde yetişmiştir. Bilâhare Belensiye (Valansiya) şehrine yerleşen İbnu's-Sid, Arab dili ve edebiyâtında bir otorite kabul edilmiş ve bu konuda eserler vermiştir. Usûl-i din ve Hadîs üzerinde de eser veren müellif, güzel anlayışı ve câzip üslûbuyla da kendini beğendirmiştir. İbnu's-Sid 521 h/1127 m. yılında aynı yerde vefat etmiştir.

Aşağıda tercemesini sunduğumuz kısım, İbnu's-Sid'in "el-İnsâf" adlı risâlesinden alınmıştır⁽¹⁾. Müellif, bu risâlesinde, hepsi de nassların özelliğinden ve tefsir edilme şeklinden doğan 8 kadar ihtilâf sebebini ele alarak açıklar. Müslümanlar arasında görüş ayrılıklarının çıkmasına vesile olan bu âmillerden biri de, "ifrad ve terkib" metodlarıdır. Müellifimize göre "ifrad", bir mevzu ile ilgili nassların sadece bir kısmını ele alıp onlardan neticeye varmaktır. "Terkib" ise bir mevzu ile ilgili bulunan bütün nassları, imkân nisbetinde, toplayıp tümünü dikkate almak ve bir terkib ve te'lif sonunda neticeye varmaktır. Şüphe yok ki terkib metodu, ifrad metoduna tercih edilir. Umumiyetle yanlış hükümlere sevkeden ifrad metodunun kullanılması, herhalde, delillerin hepsine vâkıf olamamak veya peşin hükümle işe başlamak gibi bâzı sebeplerden doğmuştur.

İbnu's-Sid el-Batalyevsi, risâlenin bu bölümünde (s. 66-91) ifrad ve terkib metodları hakkında misâllere dayanarak izahat verdikten sonra önemli bir misâl olması bakımından KADER bahsini ele alır. Tercemesini sunduğumuz bu kısımda (s. 82-91), kısa bir girişten sonra, kader mevzuunda ifrad metodunu kullanan ve aşırı uçları teşkil eden CEBRİYYE ile KADERİYYE'nin görüşlerini serdeder. Müteakiben terkib metoduyla mu'tedil ve isabetli yolu bulan üçüncü gruba, yâni EHL-İ SÜNNET'e geçer.

(1) el-İnsâf fi't-tenbih ale'l-eshâbi'lleti evcebeti'l-ihtilâf beyne'l-muslimin fi ârâihim, Mısır, 1319 h., 136 s.

Müellifin, delillerini kısaca naklettiği mu'tedil grupun görüşlerini güzel hulâsa ettiğini söylemeliyiz. Bilhassa kader gibi çok ehemmiyetli ve tehlikeli bir mevzuda, insanlar arasında sürdürülen münakaşaların, aslında bir "münâzara" zihniyetiyle yapıldığını ve bütün müslümanların, ibâdet hayatlarında mu'tedil bir psikoloji içinde bulduklarını teşhis etmesi, şâyân-ı takdirdir. Çünkü ister Cebriyye'den, ister Kaderiyye'den olsun —elbet Ehl-i Sünnet dâhil— müslümanlar, bütün samîmî mü'minler, Allâh'a el açar, kendilerini günah işlemekten korumasını O'ndan niyaz ederler. "Allâh'ım, beni günah işlemekten koru!.." derler. İyi düşünüldüğü takdirde böyle bir ifade, hem kulun kendi iradesiyle fiil işleyebildiğini (günah), hem de Allâh-u Teâlâ'nın —murâd ettiği takdirde— ona müdahale ettiğini (günahtan koruma) itiraf etmektedir. Böyle bir duâyı bile yapmaktan çekinen bir müslüman (!) varsa, onunla, kaderden önce konuşulup halledilmesi gereken başka meselelerimiz vardır.

Metinde geçen âyet ve hadislerin yerleri imkân nisbetinde gösterilmiştir. Başlıklar tarafımızdan ilâve edilmiştir.

KADER VE EHEMMİYETİ

Ifrad ve terki b bahsinin ilgi çekici hususiyetlerinden biri de, bâzan birbirine zıt iki ayrı görüşün ortaya çıkmasına sebep teşkil etmesidir. Fakat bu görüşlerin her ikisi de yanlıştır; hak, ikisine nisbetle mutedil sayılan üçüncü bir görüştedir. Bu üçüncü görüş ifrat ve tefrit uçlarından hiçbirine yakın değildir. Müslümanlar arasında itikad sâhasında ortaya çıkan görüş ayrılıklarını ve bunların meydana getirdiği farkları inceleyecek olursanız, çoğunun bu nitelikte olduğunu görürsünüz. Halbuki Rasûlullah (S.A.S.) bu mevzuda bizi uyarmıştır: "Allâh'ın dini, aşırı giden ile çok geri kalanın tutumları arasındadır"². Bu ifade, üzerinde durduğumuz mesele hakkında açık bir beyan ve sakındırma mahiyetindedir. Yine Peygamber Efendimiz; "İşlerin en hayırlısı mu'tedil olanlarıdır."³ buyurmuşlardır.

Birisi Hasan el-Basri'ye (vf. 110 h./728 m.) şöyle demiş:

"Bana mu'tedil bir din öğret, öyle ki ne büsbütün gerilerde kalsın, ne de ilerilere gitsin!"

"Güzel söylemişsin! İşlerin en hayırlısı mu'tedil olanlarıdır."

Öyle bir mevzua girmiş bulunuyoruz ki, şâyet derinleştirilmesine girişecek olursak, söz pek uzayacaktır. Bu sebeple, örnek teşkil edecek kadar bir izahtla yetineceğiz.

CEBRIYYE

Bâzi müslümanlar, kazâ ve kader meselesini merak etmişler ve bu mevzuda inanılması gereken hakikat ne ise, onu öğrenmek istemişlerdir. Bunun için Kur'ân-ı Kerim'i ve hadis-i şerifleri tedkik etmişler ve ilk bakışta icbar ve ikrah (kulların irade ve hürriyetten yoksun olduğunu) ifade eden deliller bulmuşlardır:

(2) "Dinde aşırı gitmekten sakınıınız..." diye başlayan benzer bir hadis için b. İbn Mâce, K. el-Menâsik/, Kadri hasa'r-ramy, 25/63.

(3) Sehâvî, el-Makâsıd'u'l-hasene ve Aclûnî. Keşfu'l-hafâ, "hayr" maddesi.

“Eğer Allah dileseydi, onların hepsini hidâyet üzere toplardı. O halde, sâkin câhillerden olma!”⁴

“Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde de perde vardır.”⁵

“Hayır, Allah, küfürlerinden dolayı onların kalblerini mühürlemiştir.”⁶

Cebriyye, bunlara benzer daha birçok âyetten başka şu meâlde bâzı hadîsler de bulmuşlardır:

“Ebedî saâdete eren (mü'min), annesinin karnında mü'min diye yazılan kimsedir; bedbaht da annesinin karnında bedbaht diye yazılan kimsedir.”⁷

Cebriyye, bu nevi âyet ve hadîslerden istidlâl ederek bir görüş ortaya koymuş ve bu görüşün esasını şu şekilde ifade etmiştir: Kul fiillerinde mecburdur, onun kendine has hiçbir gücü ve iradesi yoktur. Cebriyye, kader mevzuunda başka türlü inanan kimsenin küfre düştüğünü de söylemiştir.

KADERİYYE

Diğer bir grup âlim de, aynı şeyi merak etmiş, fakat Cebriyye mezhebinin görüşünü bir akîde olarak beğenmemiş, bu sebeple bizzat kendileri Kur'an ve hadîsi tedkik etmeye başlamışlardır. Bunlar da, diğer bir kısım âyet ve hadîs bulmuşlardır ki, bunların zâhiri, kulun kendisine has bir iradeye sâhip olduğunu, kendi işini kendisi gördüğünü ve binâenaleyh istediğini yapabileceğini ifade ediyormuş. Meselâ şu âyetler:

“O, kullarının küfrüne râzı olmaz.”⁸

“Semûd'a gelince, biz onlara da doğru yolu gösterdik, fakat onlar sapıklığı doğru yola tercih ettiler.”⁹

“Biz insana yolu gösterdik, ister şükredici olsun, ister nankör.”¹⁰

Peygamber Efendimiz de şöyle buyurmuştur:

“Her çocuk tabii fıtrat üzerinde doğar. Nihayet anne ve babası onu yahûdi, hristiyan veya atesperest yapar.”¹¹

“Allah Teâlâ buyurur ki: Ben kullarımın hepsini kötülükten arınmış olarak yarattım. Fakat şeytanlar bilâhare onları dinlerinden saptırmıştır.”¹²

Kaderiyye diyebileceğimiz bu ikinci grup da, bu nevi âyet ve hadîslerden ikinci bir görüş ortaya çıkarmıştır. Birinci grubun görüşüne muhalif olan bu mezhebin temeli şu: Kul muhayyerdır, kendi işi kendisine bırakılmıştır, istediğini yapar, hattâ Rabbının murâd etmediği şeye bile muktedirdir. Allah, böylele câhillerin ileriye sürdüğü şeylerden yüce, pek yücedir!

Görüşlerini hulâsa ettiğimiz bu iki fırkadan, yâni Kaderiyye ve Cebriyye'den her biri kendi mezhebine uymayan âyet ve hadîslere yönelmiş ve onları uzak ihtimallerle de olsa te'vile çalışmıştır. Bunun yanında, görüşlerini çürü-

(4) el-En'âm, 6/35.

(5) el-Bakara, 2/7.

(6) en-Nisâ, 4/155.

(7) Benzer hadîs için bk. Muslim, K. el-Kader/B. Keyfiyyeti'l-halk'l-âdemiyy fi batni ummih..., 46/1; İbn Mâce, Mukaddime/B. İctinâbi'l-bida' ve'l-cedel, 7; Ayrıca bk. Sehâvî ve Aclûnî, adı geçen eserler, “es-Seld...” mad.

(8) ez Zümer, 39/7.

(9) es-Secde, 41/17.

(10) ed-Dehr, 76/3.

(11) Muslim, K. el-Kader/B. Ma'nâ külli mevlûd..., 46/6.

(12) Muslim, K. el-Cenneh/. es-Sifati'lleti yurfeu bihâ..., 51/16.

ten hadisleri de, sahîh bile olsalar, imkân buldukları nisbette reddetmek istemişlerdir; tıpkı güneşi balçıkla sıvamaya yeltenen ve yıkılmak üzere bulunan bir uçurumun kenarında bina kurmaya çalışan gibi.

EHL-İ SÜNNET

Üçüncü bir grup âlim, söz konusu edilen her iki fırkanın da görüşlerini incelemiş, fakat hiçbirini bir akîde olarak benimsememiş ve her iki mezhebin de hatalı olduğunu tesbit etmiştir. Çünkü Cebriyye'nin ileriye sürdüğü birinci görüş Allah Teâlâ'nın, yaratıklarına zulmettiği neticesini doğurmaktadır. Kaderiyyenin savunduğu ikinci görüş ise, Yüce Yaratıcı'nın, iradesini yaratıkları arasında yürütememesi gibi bir acz ifade etmektedir. Halbuki gerek zulüm, gerek acz, bu iki sıfatın hiçbiri O'nun şânına lâyık değildir. O ki zâtını "hâkimlerin hâkimi" ve "gücü yetenlerin en üstünü" diye vasıflandırmıştır. Şâni yüce Allah yine kendini şöyle tavsif etmiştir: "... Bir yaprak düşmez ki, onu bilmesin. Arzın karanlıklarında bir tek dane, yaş, kuru hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın."¹³

Ehl-i Sünnet âlimleri, birinci fırkanın delilleriyle amel etmek ile, ikinci fırkanın delilleriyle amel etmek arasında bir fark bulunmadığını söylemişler ve hak mezhebin, her iki tarafın delillerini birleştiren, fakat hatalarından sâlim bulunan mu'tedil bir görüşte bulunabileceğini kabûl etmişlerdir. Ehl-i Sünnet, Kur'ân ve hadisi, Cebriyye ve Kaderiyye'ye nisbetle daha sağlam bir metodla (terkib metoduyla) tedkik etmişler ve bu sayede her iki görüşü te'lif eden, bununla beraber hatalarını da ortaya koyan âyet ve hadisler bulmuşlardır:

"Eğer sana sebat vermemiş olsaydık, andolsun ki, sen az da olsa onlara meylediverecektin."¹⁴

"Kadın ona (Yûsuf'a) niyyeti kurmuştu, eğer Rabbinin bürhânını görmemiş olsaydı Yûsuf da ona kendini kaptırmuş gitmişti."¹⁵

"Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz."¹⁶

(İlk âyette olduğu gibi) sonuncu âyette de kul için bir dileme, bir irade isbat edilmektedir. Fakat bu, ancak Yüce Allâh'ın irâdesiyle nâfiz olabiliyor.

Ehl-i Sünnet, kader telâkkisi bakımından tedkik ettikleri İslâm ümmetinin, cümlesini ittifakla kullandığını görmüşlerdir¹⁷. Bu ifadede, kul için, ancak Allâh'ın yardımıyla nâfiz olabilecek bir tasarruf gücü isbat edilmektedir. Ehl-i Sünnet düşünmüşler ki; bütün müslümanlar Allâh'a el açar, O'ndan, kendilerini günahlardan korumasını niyaz ederler. Yardımsız kalmaktan, kendi hallerine terkedilmekten O'na sığınır: "Yüce Allah! Bizi kendi hâlimize terketme ki çaresiz kalırız, bizi insanlara da teslim etme ki perişan düşer, yok oluruz."¹⁸

(13) el-En'âm, 6/59.

(14) el-İsrâ', 17/74.

(15) Yûsuf, 12/24.

(16) el-İnsân, 77/30.

(17) "Allah'ın yardımı olmaksızın hiç bir tasarruf ve kuvvet yoktur" meâlindeki bu hadis-i merfu' için bk. Muslim, K. ez-Zikr ve'd-duâ'...,/B. İstinbâbı hafdi's-savt bi'z-zikr, 48/13.

(18) Bu dua aynı zamanda bir hadistir, bk. Ebû Dâvûd, K. el-Cihâd/B. fi'r-racul yağzu..; Ahmed b. Hanbel, C. V, s. 288 (değişik lâfızlarla).

Kazâ ve kader mevzuunda tedkik ve tefekkür sistemlerini açıklamaya devam ettiğimiz bu üçüncü grup âlimlerin dikkatini çeken noktalardan biri de, Allah Teâlâ'nın, Kur'an-ı Kerim'inde, "görünmeyen"i de "görünen"i de bildiğini beyan buyurmasıdır: "O, görünmeyeni de bilicidir, görüneni de."¹⁹ Yüce Allâh'ın görünmeyeni (gaybı) bilmesi; eşya ve hâdiseleri meydana gelmeden önce bilmesidir; görüneni (şehâde'yi) bilmesi ise, onları (var olmadan önce bildiği gibi) var olduktan sonra da bilmesi demektir.

Ehl-i Sünnet âlimleri, ilâhî teklifin vâki' olması ve olmaması bakımından insanın hallerini de tedkik etmişler ve görmüşlerdir ki Allah Teâlâ, insana, mutlak mânâda bakmayacak, dinlemeyecek, yemeyecek, içmeyecek gibi bir mükellefiyet yüklememiştir. O'nun emrettiği şey, insanın, işitme, görme ve yeme... vâsıtalarını bâzı yerlerde (helâl şeylerde) kullanması ve bâzı yerlerde de (haramlarda) kullanmamasından ibarettir. O halde Allâh'ın emrine taallûk etmesi veya etmemesi bakımından, bu iki husus arasında bir fark olmalıdır. Bu fark şu olabilir: İnsan bu iki şıktan birine muktedir kılınmış, fakat öbür şık için kendisine bir kudret verilmemiştir. El titremesi hastalığına kapılmış kimse ile, sağlam bir insanın ellerinin hareketi ayrı ayrı karakterdedir. Bu iki nevi' hareket arasında bir farkın bulunduğu muhakkaktır*. Bu fark da, kulun kendi fiillerini icâdetmekte tamamen serbest olduğunu söyleyen Kaderiyye'nin ileriye sürdüğü iddiayı doğrulamayacak tarzda, irade ve kudretin varlığından ibarettir.

BÂZİ BÜYÜKLERİN SÖZLERİ

Ehl-i Sünnet, Cebriyye ile Kaderiyye'nin iddialarını çürüten ve hakikatin, bunların ifrat ve tefrit derecelerindeki görüşlerinin ortasında bulunduğunu beyan eden, büyüklere âit bâzı sözler de naklederler. Meselâ Ca'fer es-Sâdık'tan (vf. 148 h. / 765 m.) rivâyet edildiğine göre kendisine sormuşlar:

— Kullar, fiillerini işlemeye mecbur edilmişler midir?

— Allah, kulunu günah işlemeye zorlamak, sonra o gûnahtan ötürü kendisine azap vermek gibi bir zulümden münezzehtir.

— Peki, kulların işleri tamamen kendilerine mi terkedilmiştir?

— Allah, kendi mülkünde murâd etmediği bir şeye izin vermekten de münezzehtir.

— O halde gerçek nedir?

— İkisinin ortası. Ne tam bağıllık, ne de tam serbestlik.

Sıffin Savaşından döndükten sonra Hz. Ali'nin (vf. 40 h. / 661 m.) huzuruna yaşlı bir zat çıkmış ve; "Ey mü'minlerin emîri! Ne dersiniz, bizim Sıffin'e gidişimiz Allâh'ın kazâ ve kaderiyle mi olmuştur?" diye sormuştur. Hz. Ali şöyle cevap vermiştir: "Allâh'a yemin ederim ki her dağa çıkışımız, her vâdiye inişimiz ve her adım atışımız, şüphe yok ki, Allâh'ın kazâ ve kaderiyle olmuştur." Bu defa ihtiyar; "O halde çektiğim zahmetlerin hesabını Allah nezdinde arayacağım, benim hiçbir mükâfatım yok mudur?" tarzında

(19) el-Hasr, 60/22.

(*) Müellifin burada ifadeye çalıştığı husus, şöylece özetlenebilir: İnsanların iki türlü fiilleri vardır. Birincisi ızdırarı fiiller olup, bunda kulun iradesinin hiçbir rolü yoktur. Kalp ve mide gibi iç organların çalışması bu kabildendir. İkincisi ise, ihtiyari fiillerdir ki, kul bu tip fiillerinden mes'uldür. Kelâmcılar arasındaki ihtilâf, ızdırarı denilen fiillerde değil, "ihtiyari" olan ikinci grup fiillerdedir. (Diyânet)

konuşunca, Hz. Ali şöyle karşılık vermiştir: "Sus, ey ihtiyar, bu söylediğin, şeytan dostları ve Allah düşmanlarının, şu ümmetin Kaderiyyecilerinin sözüdür. Allah Teâlâ, kulunu muhayyer bırakmak sûretiyle bâzı şeyleri emretmiş, âkabetlerinin tehlikeli olduğunu haber vermek meyanında bâzı şeyleri de yasaklamıştır. Allah, kendi iradesine rağmen (mağlûp edilmiş olarak) âsi olunmamış ve kul icbar edilmiş olarak itâat olunmamıştır." İhtiyar bunun üzerine tebessüm etmiş ve ayağa kalkarak şu beyitleri söylemiştir:

"Sen öyle bir imamsın ki, sana bağılık göstermek sayesinde, kıyâmet gününde Arş Sâhibi'nden rızâ umarız.

Sen ki dînimizin güç bir meselesini açıklığa kavuşturdun. Yüce Rabbımız, bize yaptığın bu iyiliğe mukabil seni ihsanla mükâfatlandırısın!"

Yukarıda Ca'fer es-Sâdık'tan naklettiğimiz sözlere benzer bâzı cümleler İbn-i Abbas'tan (vf. 68 h./687 m.) da rivâyet edilmiştir.

TERKİB METODU

Ehl-i Sünnet, buraya kadar sıraladığımız bütün bu delillere vâkıf olunca, "Kader"e dair nâzil ve vârid olan âyet ve hadisleri toplamışlar ve bunların arasındaki münasebeti tesbite çalışmışlardır. Bu çalışmalar sonunda üçüncü bir görüş ortaya çıkmıştır. Bu üçüncü mezhep, diğer her iki görüşün çirkin hatalarından sâlim olmakla beraber, onların iyi taraflarını da cem ve te'lif edicidir. Ehl-i Sünnet'in görüşü, Cebriyye'nin tefritinin fevkinde, Kaderiyye'nin aşırılığının da dînunda bulunmuş ve Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in; "Allâh'ın dîni, aşırı giden ile çok geri kalanın tutumları arasındadır." meâlindeki hadislerine uygun düşmüştür.

Ehl-i Sünnet'in Kazâ ve Kader mevzuunda ortaya koyduğu görüş, şu esasa dayanır: Allah Teâlâ gayb ilmüne sâhiptir; O, olacak her şeyi olmadan önce bilir. Allah insanı yaratmış, onu, kendisine doğru yolu gösterecek bir akıl ve mükellef olmasını gerektirecek bir kuvvet ile mücehhez kılmıştır. Cenâb-ı Hak, gayb ilmini yaratıklarından gizlemiş, onlara emirler vermiş, yasaklar göndermiştir. Yüce Yaratacı, kullarını, onlar hakkında önceden sâhip olduğu bilgi bakımından değil, fakat onlara gönderdiği emirler ve yasaklar yönünden mes'ul tutmuştur. Binâenaleyh insanlar, "itâatkâr" ve "âsi" olmak üzere, istedikleri gibi hareket ederler. Bu arada dolayısıyla, Allah Teâlâ'nın kendileri hakkında önceden sâhip olduğu bilginin sınırlarını da aşmamış olurlar. O halde Allah Teâlâ'nın, önceden, itâatkâr olacağını bildiği kimsenin âsi, ma'siyeti tercih edeceğini bildiği kimsenin de itâatkâr olması düşünülemez. Aksi halde Allâh'ın ilmi, kemâl derecesinde bulunmamış ve mahlûkların ilmüne benzemiş olur. Çünkü mahlûkun ilmi, bilindiği gibi vuku' bulması da, aksinin çıkması da mümkün olan bir ilimdir.

Ehl-i Sünnet'in görüşüne göre, Allah Teâlâ'nın, vuku' bulacak hâdiseleri önceden bilişinde, Cebriyye'nin iddia ettiği gibi herhangi bir icbar bahis konusu değildir. Bir kimsenin yapmak istediği bir işe dair sâhip olduğu kudret, ancak Allah Teâlâ'nın ona yardım etmesiyle yâhut fi'li ona havâle etmesiyle tam nâfiz olabilir. Yüce Allah, kulunu, yapmak istediği günahattan korursa, bu bir lütuf olur; şâyet fi'li ona havale eder, tamamen onun isteğine bırakırsa, bu da adl olur.

Kulun durumu, Allah Teâlâ'nın, hakkında önceden bir ilme sâhip oluşu yönünden ele alınacak olursa, bir cebir şekli göze çarpar. Şâyet kendisine tevdi' edilen kudret ve ona gönderilen emir ve yasaklar yönünden bakılacak olursa, her şey kendi iradesine havale edilmiş gibi görünür. Binâenaleyh burada ne tam bir icbar (icbâr-ı mutlak), ne de tam bir serbest bırakılış (tefviz-i mutlak) vardır. Netice ikisi ortası bir durum arz etmektedir ki, bu ince noktada araştırmacıların gözünden ve düşünenlerin dikkatinden kaçmaktadır. İşte mevzuu kökünden kavrayan Ehl-i Sünnet âlimlerinin; "Kul ne serbest bırakılmış, ne de bağlanmıştır." sözünden anlaşılan mânâ da budur.

Kader mevzuunda nâzil ve vârid olup ilk bakışta "icbar" ifade eden âyet ve hadîsler şu üç şeyden biri ile yorumlanmalıdır:

1. Allah Teâlâ'nın, olmadan önce eşya ve hâdiseler hakkındaki ilmi (el-ilmu's-sâdik). Kul için bu bilgi dairesinin dışına çıkmak veya bilinenin aksini yapmak mümkün değildir.

2. İşlenen kötü fi'lın karşılığı olmak üzere Allah Teâlâ'nın icra ettiği bir fiil: "Allah, küfretmeleri sebebiyle, onların kalblerini mühürlemiştir."²⁰ meâlindeki âyet-i kerîmede olduğu gibi.

3. Allah Teâlâ'nın, dilediği işi yapmağa gücü yettiğini bildirmek: "Eğer Allah dileyseydi, onların hepsini hidâyet üzere toplardı."²¹

Kader mevzuunda olup da, dış görünüşüyle kula tam serbestlik tanıyan âyet ve hadîslere gelince; bu husus da, Allah tarafından kula gönderilen emir ve nehiy ile yorumlanmalıdır. Bu noktada Kaderiyye'yi (yâni kaderi inkâr edenleri) yanıltan şey, olmadan önce eşya ve hâdiselerin Allah tarafından bildirildiğini kabul etmeyişleridir. Onlara göre Allâh'ın ilmi hâdistir, yâni sonradan, olacak şey olduktan sonra teşekkül eder. Halbuki Allah Teâlâ bu gibi câhillerin iddia ettiklerinden yüce, hem de pek yücedir!

KADER MÜNAKAŞASI VE NETİCE

Büyük âlimlerin ve Ehl-i Sünnet çoğunluğunun görüşü şudur ki; kazâ ve kader mevzuunda fazla konuşmamalı ve münakaşaya dalmamalıdır. Çünkü Peygamber (S.A.S.) Efendimiz; "Kazâ (ve kader) bahis konusu edildiği zaman dilinizi tutunuz."²² buyurmuşlardır. Kurtuluş ve selâmeti tercih eden için tutulacak en güzel yol, bu yol olmuştur.

Kazâ ve kader mevzuunda şimdiye kadar söylediklerimiz, konunun genişliği karşısında, pek az sayılır. Doğrusu, kader bahsi tehlikeli ve güç bir bahistir. Çoğu zaman bahsin derinliklerine inmek isteyen kimse, inandığının hilâfına bâzı fikirlere kapılabilir. Bu sebeple kader mevzuunda daha fazla söz söylemekten çekiniriz. Şunu da belirtmeliyiz ki, biz şu kitabımızı çeşitli görüşlerin derinliklerine dalmak için kaleme almış değiliz. Kitabı te'lif edişimizin gâyesi, İslâm tefekkür târihinde görüş ayrılıklarının doğmasına sebep olan bâzı hususları tesbit etmektir.

(20) en-Nisâ', 4/155.

(21) el-En'âm, 6/35.

(22) Taberânî'den naklen bk. Suyûtî, el-Câmiu's-sağîr, "İzâ zulkira ashabi.." maddesi.

Fakat şu kadarını söylemeliyiz ki, kader mevzuunda âlimlerin söyledikleriyle tatmin olmayan ve onların tavsiyelerine bakmayarak işi derinleştirmek isteyen kimseye, iki önemli noktaya dikkat etmesini tavsiye ederiz. Eğer çıkaracağı netice bu iki esasa uygun düşerse, bilsin ki o, gerçeğin tâ kendisini bulmuştur; şâyet bunların biri veya ikisiyle tezat haline düşerse, bilsin ki, yanılmıştır, tekrar araştırmaya ve düşünmeye koyulmalıdır.

a) Birinci esas şudur ki, Yüce Allah'dan başka hiçbir hakikî fâil (doğrudan doğruya ve müessir iş gören) yoktur. O'nun dışındaki her fâil, ancak O'nun yardımıyla, O'nun lûtfu ve O'nun gücünden gelen bir müdahale ile iş görebilir. Öyle ki Allah Teâlâ, kulunu kendi haline terketse ve işin görülmesini tamamen ona bıraksa, kul asla bir fiil sâhibi olamaz.

b) Yüce Allâh'ın bütün fiilleri hikmetle doludur, O'nun yaptıklarında asla mânâsızlık yoktur. Allah Teâlâ'nın fiilleri zulüm ihtimali bulunmayan mutlak bir adâlet mahsûlüdür, onlar kusursuz bir güzellik örneği ve içinde kötülük bulunmayan hâlis bir hayırdır. Bu mefhumlar zıtlarıyla birlikte söz konusu edilecek olursa (hikmet - abes, adâlet - zulüm, güzellik - çirkinlik, hayır - şer) ancak biz yaratıkların fiilleri için düşünülebilir. Çünkü bizler için ilâhî emir ve yasak bahis konusudur, ayrıca insan olarak bizde, yaradılıştan bir akıl gücü mevcuttur ki o, bize bâzı şeyleri güzel, bâzılarını da çirkin gösterir. Güzellik ve çirkinlik... Yüce ve münezzeh Yaratıcı bu iki sıfatın hiçbirini ile vafedilemez. Çünkü O'nun fevkinde ne bir emreden vardır, ne de bir yasak çıkarıcı. Hem O, aklın bizzat yaratıcısıdır da.

Hulâsa;

Allah Teâlâ hiçbir yönden hiçbir yaratılmışı benzemez. O halde seni, Yaratıcı ile yaratılmış arasında gerek zat, gerek fiil bakımından teşbihe götürecektir bir sözle karşılaşsan, onu en değersiz bir şey gibi at, bir çöp gibi fırlat ve bil ki hak onun dışındadır; hakkı onun dışında ara, bulursun. Şâyet kader mevzuunda isabetli bir neticeye varamaz ve asıl maksûdu anlayamazsan, hulâsa ettiğimiz bu inanışa sınıksız sarıl.

Seni yaratan Yüce Allâh'a hikmeti konusunda dil uzatma, kudreti mevzuunda O'nunda mücâdele ve münakaşaya girişme. Hiç unutmamalısın ki O, senden müstağnidir, fakat sen dâimâ O'na muhtaçsın ve eninde sonunda, dağarcığındaki bilginle birlikte, O'nun huzûruna çıkacaksın!

Ne yücedir o Allah ki, hükümlerinde tektir!
Kararlarını temyiz edecek bir kuvvet yoktur.
Aklı erenler, adâletinden şüphe etmez.
Günahkârlar, kereminden umut kesmez.
O'ndan başka Rab yok,
O'ndan özge Ma'bud yok!